

Марина БОЛГАРОВА,

завідувачка відділу науково-фондової та реставраційної роботи –
головний зберігач КЗ «Центр консервації предметів археології»
(Київ, Україна)
bolgarova_m@ukr.net, ORCID: [https:// 0000-0002-9780-7139](https://0000-0002-9780-7139)

Сергій ШЕЛАПОВ,

художник-реставратор відділу науково-фондової та реставраційної роботи
КЗ «Центр консервації предметів археології» (Київ, Україна)
Shelapovsergij@gmail.com, ORCID: [https:// 0000-0002-7164-2583](https://0000-0002-7164-2583)

КОЗАЦЬКИЙ ВКЛАД 1746 РОКУ ДО СОРОЧИНСЬКОГО СВЯТО- МИХАЙЛІВСЬКОГО МОНАСТИРЯ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ

АНОТАЦІЯ. Статтю присвячено експонату з колекції Національного заповідника «Киево-Печерська лавра» – на престольному хресті зі Свято-Михайлівського Сорочинського монастиря. В контексті проведеної реставрації стала можливою його атрибуція та, відповідно, введення до наукового обігу. Під час проведення демонтажу експоната було виявлено вкладний напис, що містить ім'я дарувальника, його соціальний статус та вказує на місце владення. За результатами дослідження встановлено, що на престольний хрест у 1746 р. було надано до відомої на той час обителі – Сорочинського Свято-Михайлівського монастиря, дарувальником був козак Дерев'янківського куреня Іван Бабець. Через відсутність на досліджуваному хресті тавра встановити ім'я майстра не було можливим. Завдячуючи проведеним реставраційним заходам, вдалось отримати важливу інформацію щодо походження хреста та його вкладника, внаслідок чого перелік вкладних богослужбових речей – пам'яток українського мистецтва козацької доби, поповнився ще одним витвором. За браком даних питання стосовно ідентифікації особи дарувальника наразі залишається відкритим та потребує залучення додаткових джерел. Хрест відреставровано в 2025 році у відділі наукової реставрації та консервації рухомих пам'яток Національного заповідника «Киево-Печерська лавра».

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Свято-Михайлівський Сорочинський монастир, вклади, хрест, Дерев'янківський курінь, козак Іван Бабець, реставрація.

У 2025 році до відділу наукової реставрації та консервації рухомих пам'яток Національного заповідника «Киево-Печерська лавра» з фондів Заповідника надійшов срібний з позолотою на престольний хрест. Особливо значущим виявилось те, що під час проведення демонтажу експоната було виявлено вкладний напис, що містить ім'я дарувальника, вказує його соціальний статус та місце владення. Визначилося, що це козацький вклад до Сорочинського Свято-Михайлівського монастиря.

Окрім ґрунтового дослідження М. Петренка «Українське золотарство XVI – XVIII ст.», вклади до монастирів Гетьманщини найповніше представ-

лені у виданні «Україна – козацька держава: Ілюстрована історія українського козацтва». Як зазначено у передмові, «описано понад 380 одиниць золотарства та 50 виробів церковного шитва, із них 105 виробів – це вклади гетьманів, старшини та козаків до православних храмів і монастирів»¹.

Спроба дати оцінку сучасної української історіографії представлена у роботі В. Коцур: як свідчить аналіз різнопланової сучасної літератури, в якій розглядалися окремі аспекти благодійницької діяльності в козацькі часи, досі фундаментальне спеціальне дослідження цієї проблеми відсутнє. Проте спостерігається чітка тенденція зростання наукового інтересу до вивчення цього явища².

Особливо цікавим, малорозробленим є питання стосовно вкладників богослужбового начиння. Дослідженню цієї теми, зокрема козацьких вкладів, присвячена низка статей О. Прокоп'юк³. За слушним зауваженням автора: навіть за великого інтересу до жертводавства козацької старшини доводиться констатувати слабку розробленість проблематики⁴. Основним джерелом аналізу є описи ризниць монастирів. Вагоме доповнення до них становлять публікації вкладів, що збереглися до теперішнього часу у музейних зібраннях та подекуди у приватних колекціях. Це переважно статті співробітників музеїв, опубліковані у тематичних виданнях, збірниках конференцій та музейних часописах, таких як «Науковий вісник Національного музею історії України», збірники Скарбниці НМІУ – «Музейні читання», Національного заповідника «Софія Київська» – «Софійські читання», наукові збірки Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» тощо.

Козацьким вкладам присвячувалась виставка 2023 р. «“...Бо ми браття козацького роду”». Ктитори Києво-Печерської Лаври» – спільний проєкт Національних заповідників «Києво-Печерська Лавра» та «Хортиця». В експозиції було представлено дари козацьких ктиторів, що опікувалися розвитком української культури протягом XVII–XVIII ст.

¹ Україна – козацька держава: Ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах / Упор. В. В. Недак. Київ, 2007. С. 17, 856–945.

² Коцур В. Благодійність полково-сотенної козацької старшини середини XVII – XVIII ст. в оцінці української сучасної історіографії // Часопис української історії. 2014. Вип. 28. С. 61–71.

³ Прокоп'юк О. Вклади як маркер релігійності в ранньомодерному соціумі («зібране» афонським архимандритом Космою в Київській митрополії в середині XVIII століття) // В орбіті християнської культури. (Матеріали наукової конференції до 1030-річчя хрещення Русі; Київ, 25–26 жовтня 2018 року). Львів: Український католицький університет, 2020. С. 59–76. (Серія «Київське християнство», т. 21); Прокоп'юк О. Вкладники монастирів Гетьманщини: соціальний портрет // Український історичний журнал. 2022. Число 2. С. 30–45; Прокоп'юк О. Вкладники Успенського собору Києво-Печерської лаври за ризничними описами XVIII ст. // Могилянські читання 2020. Відбудова християнських святинь України: історія, здобутки, перспективи. Зб. наук. праць. Київ, 2020. С. 92–98; Прокоп'юк О. Жінки-вкладниці київських монастирів за ризничними описами XVIII ст.: соціальний склад та гендерні особливості // Історія релігій в Україні, 2021. Вип. 31. С. 74–84; Прокоп'юк О. Реєстр вкладників Києво-Печерської лаври за описами ризниці Успенського собору // Rocznik Bołchowitowski=Болховітинівський щорічник 2017/2018 / Redaktor odpowiedzialny Kostiantyn Krainii. Poznań; Kijów, 2019. S. 391–431; Прокоп'юк О. Святі патрони архимандрита Зосими (Валкевича) у світлі його вкладів до Києво-Печерської лаври // Могилянські читання 2021. Вивчення та збереження культурного надбання: до 95-річчя заснування Національного заповідника «Києво-Печерська лавра». Київ, 2021. С. 88–97; Прокоп'юк О. Соціальний склад вкладників та вклади до Києво-Печерської лаври та Софійського кафедрального монастиря за ризничними описами // Rocznik Bołchowitowski=Болховітинівський щорічник 2017/2018 / Redaktor odpowiedzialny Kostiantyn Krainii. Poznań; Kijów, 2019. S. 274–285; Прокоп'юк О. Соціальний склад жертводавців Софії Київської (за ризничними описами 1740 та 1750 рр.) // Історія релігій в Україні. Львів, 2020. Вип. 30. С. 117–126.

⁴ Прокоп'юк О. Вкладники монастирів Гетьманщини. Вказ. праця. С. 30–31.

Досліджуваний хрест належить до типу напрестольних хрестів, виготовлений зі срібла, позолочений, з гравійованими традиційними зображеннями Розп'яття та Хрещення відповідно на лицьовому та зворотному боках, інвентарний № КПЛ-м-6317, сб-3689 (іл. 1, 2, 6, 7).

На зовнішньому боці хреста на раменах розташовано поясні фігури Архистратига Михаїла та Архангела Гавриїла з чашами у руках, до яких з долоней Розп'ятого стікає кров (іл. 3, 4), також кров тече із рани на боці Христа, завданої списом. Над Розп'яттям – голова херувима з двома крилами, над ним – титло з написом ІНЦІ (Ісус Назарянин Цар Іудейський), вгорі – Бог Отець у розриві хмар. Всі зображення лицьового боку підписані. Обабіч фігури Христа – літери ІС ХС (над руками) та НІ КА (біля ніг). Слова «НІКА» (у перекладі з грецької – «перемога»), нанесене на хрест, символізує воскресіння Христа і його перемогу над смертю. Під Розп'яттям, на нижній перекладині хреста (підніжжі) – символічне зображення голови Адама (череп з кістками) та попарно розташовані літери М Л А Г Р Б Г Г (іл. 5).

Ця криптограма містить декілька скорочених написів, що з'являються на хрестах, починаючи з XVI ст., наслідуючи грецьку традицію.⁵ Дві пари літер **МЛ РБ** розшифровуються як «Місце Лобне Рай Бисть» або «Місце Лобне Розп'ятий Бисть»⁶. Другий варіант прочитання є помилковим, оскільки зазначена аббревіатура є передаванням слів богослужбового тексту: «Место лобное **рай** бысть, точию бо водрузися Древо Крестное, абие израсте грозд животный» (Утреня середі Октоїха, глас 5-й). Інші літери вказують на місце Розп'яття: ГГ – гора Голгофа, АГ – голова Адама, що за переданням був похований саме на Голгофі. Власне, літери на православному розп'ятті у скороченому вигляді розповідають про сходження Спасителя на хрест.

У нижній частині хреста розміщено атрибути Страсного циклу: стовп, до якого був прив'язаний Ісус під час бичування, бич, пучок різок, сходи, що використовувались для зняття мертвого тіла з хреста, цвяхи, молоток для прибивання цвяхів та гральні кістки для жеребу щодо одягу Христа (іл. 5). В українському сакральному мистецтві зображення Знам'я Страстей Христових набувають поширення з кінця XVII ст., зокрема, на різних типах хрестів, переважно напрестольних. Ця композиція була поширена у творах західного мистецтва XIV–XVI ст. Одним із її іконографічних джерел стали ікони-індульгенції, що з 1216 р. поєднувались з молитвою перед образом Спаса Нерукотворного, в якій перераховувались реліквії Страждань Христових⁷. У 1687 р. в Чернігові була

⁵ Попельницька О. О. Стан вивчення в Україні спеціальної історичної дисципліни ставрографії: постановка проблеми // Український історичний журнал, 2009, № 3. С. 209.

⁶ Сахаров И. П. Записка для обозрения русских древностей. Санкт-Петербург: тип. Я. Третья, 1851. С. 45.

⁷ Гнутова С. В. Орудия Страстей Христовых на русских крестах XVII–XIX веков. Филевские чтения. Вып. V: Материалы третьей научной конференции по проблемам русской культуры второй половины XVII – начала

надрукована книга Іоанікія Галятовського «Душі людей умерлих». У рукописі із зібрання графа Олексія Уварова (№ 291, від арк. 5) на кожній сторінці послідовно написані літери, що складають ім'я Христа, із зображенням предметів Страстей Господніх. Під цими літерами розміщено вірші з поясненням цих образів⁸. Ще одним знаковим твором, присвяченим пам'яті про Страсті Христові, є «Благодарственное Страстей Христовых воспоминание, и молитвенное размышление...», написане у 1702 р. святителем Димитрієм Ростовським, – «особливо корисна» молитва, яку рекомендується звершувати щоп'ятниці⁹. У цьому творі перераховано знаряддя Страстей, описаних у 33-х «віршах» – символічне позначення кількості років земного життя Христа та «тридцяти і трикратний» спомин про Його страждання¹⁰.

На зворотному боці хреста зображено сцену Хрещення Господнього, де ліворуч та праворуч від центральної фігури Христа розташовані поясні зображення предстоячих Іоанна Хрестителя та Ангела (іл. 7). На бічних раменах – сцени Благовіщення та Різдва Христового (іл. 8, 9), вгорі – підписане зображення Духа Святого у вигляді голуба, біля голови Спасителя – аббревіатура імені Господа Ісуса Христа «ІС ХС». У нижній частині хреста розміщено текст Тропаря Хрещенню Господньому: «Во Иордане крещающуся Тебе, Господи, Троическое явися поклонение: Родителей бо глас свидетельствоваше Тебе, возлюбленного Тя Сына именуя: и Дух во виде голубином извествоваше словеси утверждение: явлейся, Христе Боже, и мир просвещей, слава Тебе». Під цим текстом розташовано напис: «1746 Года При Ігумене Іезекиилю Григориеву Тонконогу» (іл. 10). Збоку від цих текстів позначено вагу та пробу: 1 фунт 19 лотов 12 проба.

На хресті відсутнє клеймо майстра, що характерно для переважної кількості речей XVIII ст., виконаних здебільш на замовлення, оскільки на той час ще не була впроваджена законодавча система контролю над виробами з дорогоцінного металу¹¹.

Під час демонтажу хреста всередині було виявлено вкладний напис (при передачі тексту виносні літери внесено у рядок): «Сей Крестъ от [менил] Івань Бабець Козак запорож: Куреня деревянковского До Монастира С. Михайловского Сорочинского Весом фунтъ и 19 Лотовъ на позлоту Пол: 3 Червонця за позлоту 2: рубле Итого Всего Кошту 25 Рублей» (іл. 11).

Досліджуваний хрест, виходячи з вкладних написів, походить зі Свято-Михайлівського Сорочинського монастиря. Сорочинці (нині – село

XVIII веков. М., 1994. С. 85–86. URL: https://www.icon-art.info/book_contents.php?lng=ru&book_id=53.

⁸ Звезда Ф. И. Исторические очерки русской народной словесности и искусства. Санкт-Петербург, 1910. Т. 2. С. 390-391.

⁹ Благодарственное Страстей Христовых воспоминание, и молитвенное размышление, паче иных молитв zelo полезное, еже должно по вся пятки совершати / Сочинения святого Димитрия, митрополита Ростовского. 6-е изд. Том 1. Москва: Синод. тип., 1839. С. 232–242.

¹⁰ Звезда Ю. Н. «Благодарственное Страстей Христовых воспоминание» св. Димитрия Ростовского и отражение его темы в культуре XVII в. // История и культура Ростовской земли, 1996. Ростов, 1997. С. 175–176.

¹¹ Петренко М. З. Українське золотарство XVI – XVIII ст. Київ: Наукова думка, 1970. С. 45.

Великі Сорочинці) розташоване на правому березі річки Псел на відстані 25 км від Миргорода та 100 км від Полтави, за сучасним адміністративним поділом належить до Миргородського району Полтавської області. В різні періоди історії відоме під назвами Краснопіль, Сорочинці, Великі Сорочинці. Виникло у 20-х роках XVII ст. Зокрема, згадується під 1628 р. у праці польського дослідника О. Яблоновського «Zadnieprze», опублікованій в XVI томі «Słownika geograficznego»¹² (переклад цієї праці вміщено у журналі «Киевская старина» за 1896 р.)¹³. Початкова назва містечка – Краснопіль. Саме за такою назвою воно позначено на карті французького військового інженера Гійома Лавассера де Боплана¹⁴. У другій половині XVII ст. назва змінюється на Сорочинці (у дослідженнях науковців вказано дві ймовірні дати – 1653 р.¹⁵ та 1658 р.¹⁶). Проте на користь другої версії свідчать дані з «переписних книг» – присяжних списків, датованих січнем 1654 р., де у складі Миргородського полку вказано місто Краснопіль¹⁷.

З 1648 р. це був центр Краснопільської (згодом Сорочинської) сотні Миргородського полку, в якій налічувалося 132 козаки¹⁸. На початку XVIII ст. Сорочинці були резиденцією миргородського полковника Данила Апостола. За ревізією 1730 р. містечко належало до вільних військових маєтностей, а згідно з ревізією 1753 р. – до рангових маєтностей миргородського полковника. Містечко Сорочинці згадане у податкових реєстрах 1750 – 1756 рр.¹⁹ Протягом XVIII ст. у Сорочинцях перебувало полкове правління (з 1764 року, внаслідок судової реформи Кирила Розумовського)²⁰. З 1781 р. містечко стало центром Сорочинської волості Миргородського повіту.²¹

У податкових реєстрах 1750 – 1756 рр. разом із містом Сорочинці також згадується й село з такою назвою, що входило до складу Миргородської полкової сотні.²² Статистичний опис населених місць, складених за відомостями 1859 року, фіксує у Полтавській губернії три села

¹² Zadnieprze. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Tom XIV. Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. Warszawa, 1895. Strona 235.

¹³ Н.М. Левобережная Украина в XV- XVII ст. Очерк колонизации. Киевская старина. Год пятнадцатый. Том LIII. Апрель-Июнь 1896. С. 85–101, 249–267, 369–379.

¹⁴ Генеральна карта України Гійома Лавассера Де Боплана 1660 року. Факсимільне видання. Серія «Пам'ятки картографії України». Київ: ТОВ «Видавництво «Мапа», 2011.

¹⁵ Заруба В.М. Миргородський полк у структурі територіального та адміністративного устрою «Війська Запорозького» (1648 – 1782 рр. Січеславський альманах: збірник наукових праць з історії українського козацтва. 2006. Вип. 2. С. 124–125.

¹⁶ Розсоха Людмила. Села і хутори Миргородщини XVII – XX століть. Матеріали до історико-топонімічних студій. Миргород: Видавництво «Миргород», 2008. С. 19.

¹⁷ Акты, относящиеся к истории южной и западной России. Том десятый (дополнение к III тому). СПб.: Тип. брат. Пантелеевых, 1878. С. 303.

¹⁸ Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Упорядн. О. В. Тодійчук (гол. упорядн.), В. В. Страшко, Р. І. Осташ, Р. В. Майборода; Ред. кол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.), Г. В. Боряк, Я. Р. Дашкевич, В. І. Кречотень, М. П.Лукичов, Ю. А. Мицик, А. П. Непокупний, В. В. Німчук, В. А. Смолій, П. С. Сохань, Н. М. Яковенко. НАН України. Археографічна комісія, Інститут української археографії, Інститут історії України; Російський державний архів давніх актів. Київ: Наукова думка, 1995. С. 382–384, 502.

¹⁹ Адміністративно-територіальний устрій Лівобережної України 50-х років XVIII ст.: каталог населених пунктів (за архівними матеріалами податкових реєстрів) / Відп. ред. В. А. Смолій; Упорядн. Т. Н. Цимбал. АН Української РСР. Археографічна комісія; Центральний державний історичний архів УРСР у м. Києві; Інститут історії. Київ, 1990. С. 47.

²⁰ Заруба В.М. Вказ. праця. С. 124.

²¹ Розсоха Людмила. Села і хутори Миргородщини. Вказ. праця. С. 19–20.

²² Адміністративно-територіальний устрій Лівобережної України. Вказ. праця. С. 46–47.

з такою назвою: 2 – у Миргородському повіті (на річках Псел і Хорол) та 1 – у Прилуцькому (на річці Удай)²³. Відповідно, сучасні села Великі Сорочинці, Малі Сорочинці та Лісові Сорочинці.

У XVIII ст. на землях Гетьманщини нараховувалось майже 60 монастирів і скитів. Найбільш відомими на Полтавщині були Преображенський Соکیلський монастир, Михайлівський Сорочинський монастир, Успенський Бистрицький монастир, Успенський Нехворощанський монастир, Хрестоздвиженський Полтавський монастир, Преображенський Велико-Будищанський скит, Спаський Будиський скит²⁴.

У XVIII столітті Сорочинський Свято-Михайлівський чоловічий монастир розташовувався на території Миргородського полку у межах Миргородської протопопії, що на той час була в складі Київської єпархії. Указом Святійшого Синоду від 13 жовтня 1777 р. Сорочинський монастир відписано до створеної в 1733 році Переяславсько-Бориспільської єпархії, хоча, як зазначає професор Іван Покровський, справа фактично затяглась до 23 квітня 1778 року через збір інформації про те, до якої з єпархій обитель мала найближче розташування²⁵.

Сорочинський монастир був заснований 1670 р. коштом миргородського полковника Павла Охрімовича Апостола, батька майбутнього гетьмана Данила Апостола, на землях, що належали полковникові. Варто зазначити, що династія миргородських полковників Павла, Данила й Павла Апостолів продовжувала опікуватись монастирем протягом багатьох десятиліть²⁶.

Обитель була розташована над річкою Псел за 30 верст від Миргорода та за 4 версти від Сорочинців і займала досить велику територію, на якій містились дерев'яні церкви: соборна Архистратига Михайла, свт. Миколая з трапезою, надвратна церква преподобної Марфи, матері св. Симеона Дивногорця, дзвіниця, келії²⁷. У 1720-х роках була ще й церква Різдва Пресвятої Богородиці, про що свідчить документ, в якому йдеться про залучення місцевих майстрів до виконання оздоблювальних робіт у монастирі²⁸. В західній частині монастирської території розташовувався цвинтар.

²³ Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел: [по сведениям 1859 г.]. Санкт-Петербург: [В Тип. К. Вульфа], 1861-1885. [Вып.] 33: Полтавская губерния / обраб. Н. Штиглицом. 1862. XXXIII. С. 146 (2934), 147 (2953), 177 (3486).

²⁴ Пантюхова Н. А. Етносоціальні процеси в Полтавському полку XVIII ст. // Гуржіївські історичні читання. Вип. 4 / НАН України, Ін-т історії України НАН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. С. 126.

²⁵ Пархоменко В. Очерк истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733–1785 гг.) в связи с общим ходом малороссийской жизни того времени. Полтава: Электрич. типо-лит. торг. дома И. Фишберг и С. Зорохович, 1908. С. 18; Покровский И. Русские Епархии в XVI-XIX вв., их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования. Том II (XVIII в.). Казань: Центральная типография, 1913. С. 697.

²⁶ Розсоха Л. Миргородщина козацька і гоголівська. Київ: ТОВ «ВБ «Аванпост-прим»», 2009. С. 66.

²⁷ Амвросий [Орнатский Андрей Антонович]. История российской иерархии / Собранный бывшим Новгородской семинарии префектом, философии учителем, соборным иеромонахом Амвросием, что ныне епископ пензенский и саратовский. Ч. VI. Москва: Синод. тип., 1815. С. 184-185.

²⁸ [Короленко В.] Договор монастыря со снецарем (1720 г.). Сообщил Вл. Короленко // Киевская старина. 1906. Июль – август. Т. ХСIII. С. 71–72.

У XVIII столітті у власності обителі були слобідка Підмонастирська – 28 дворів «на монастирських куплених ґрунтах»²⁹, село Перевозець, в якому за ревізією 1750 р. нараховувалось 36 «бездворних хат»³⁰, а також 60 нив, 33 сінокісні луки, ліс та інші угіддя, водяні млини й винниця в селах Перевозці та Портянках³¹.

У 1786 році монастир ліквідовано, його маєтності секуляризовано. До села Ковалівки переміщено дерев'яну монастирську Миколаївську церкву, туди ж потрапила й частина ікон та церковного начиння, але після зруйнування цього храму 1980 року втрачено значну частину монастирського спадку. Можливо, інші монастирські храми теж було перенесено до сусідніх сіл, а майно обителі передано до храмів. Іконостас однієї з монастирських церков опинився у Покровській церкві с. Портянки. Деякі ікони з церков Свято-Михайлівського монастиря з часом було знайдено в Сорочинцях³².

На початку XX століття на місці монастиря стояла лише хата лісника, оточена пісками, а територія, де колись розташовувалась монастирська каплиця, була передана під садибу³³. Нині від колишньої обителі залишилась лише назва урочища – Монастирище. Дотепер не зберіглося жодної з монастирських споруд, місце, де стояла обитель, заросло лісом.

Як зазначає відомий дослідник церковної ієрархії єпископ Амвросій (Орнатський), настоятельство у монастирі було ігуменське³⁴ (за винятком єдиного в історії обителі архимандрита Досифія (Галяховського). У роботі Людмили Розсохи, дослідниці Сорочинського Свято-Михайлівського монастиря, наведено перелік його настоятелів та намісників³⁵.

Першим будівничим і начальником монастиря був «польський уродженець **Попович**», що прийняв чернечий постриг, а згодом став ігуменом³⁶. Стосовно того, хто керував обителью наприкінці XVII ст., відомості не знайдено. 13 січня 1708 р. згаданий як «строитель» монастиря отець **Арсеній**.³⁷ За відомостями, наведеними у публікації Л. Розсохи,

²⁹ Барвинский В. А. Генеральное следствие о маетностях Миргородского полка. 1729-1730 г. // Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии. Вып.9. Полтава, 1912. С. 143.

³⁰ Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: Збірник документів / Упорядн., авт. передм. та комент. В. Й. Горобець; Авт. вступ. ст. В. В. Панашенко; Ред. кол.: О. М. Мироненко (голова), К. А. Вислобоков, Л. А. Дубровіна (відп. ред.), І. Б. Усенко, В. В. Цветков, Ю. С. Шемпученко. АН України. Інститут української археографії; Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Наук. думка. 1993. (Пам'ятки політично-правової культури України). С. 122.

³¹ Розсоха Л. Миргородська старовина. Дослідження. Статті. Нариси. Розвідки. Кобеляки: Вид-во «Кобеляки». 2002. URL: http://histpol.pl.ua/books/Rozsokha.L_Myrhorodska_starovyna.pdf.

³² Розсоха Л. Сорочинський Святомихайлівський монастир: історично-краєзнавча розвідка. Миргород: ТОВ Видавництво «Миргород», 2008. URL: http://histpol.pl.ua/books/Rozsokha.L_Sorochynskyy_Svyatomykhaylivskyy_monastyr.pdf

³³ [Короленко В.] Вказ. праця. С. 71.

³⁴ Амвросий. Вказ. праця. С. 185.

³⁵ Розсоха Л. Сорочинський Святомихайлівський монастир. Вказ. праця.

³⁶ Амвросий. Вказ. праця. С. 185.

³⁷ Присяга Миргородського полку 1718 року / Опрацюв Д. Вирський. 2-ге вид., випр., доп. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2023. С. 27.

наступним ігуменом обителі протягом 1720–1738 років був **Серапіон (Дорофійович)**³⁸. За іншими даними, початок ігуменства Серапіона припадає на період перед 3 лютого 1716³⁹. З огляду на те, що його ім'я зустрічається у присязі Миргородського полку 1718 р.⁴⁰, цей факт слугує на користь другої версії. Також ім'я ігумена вказано у документах 1730 року «Генерального слідства про маєтності Миргородського полку»⁴¹ в контексті володіння слобідкою Підмонастирська (с. Перевіз; нині с. Малий Перевіз Шишацької селищної громади), яку він заклав перед 1729 р.⁴² У Центральному державному історичному архіві України (м. Київ) у складі фонду Київської духовної консисторії зберігається сповідний розпис церкви св. Михаїла Свято-Михайлівського монастиря, датований 1738 р.⁴³ – останнім роком ігуменства Серапіона у Сорочинському монастирі. У 1739 р. намісником стає **Софроній**, у 1740 р. монастир очолив ігумен **Назарій (Тополя)**, у 1742 р. протягом нетривалого часу намісником, як зазначає Л. Розсоха, був **Інокентій (Язборовський)**⁴⁴. Проте тут виникла певна плутанина, оскільки дослідниця в іншій роботі намісником монастиря протягом цього ж періоду вказує **Іоанікія (Заборовського)**⁴⁵, при цьому, що в першому, що в другому випадку, посилаючись на одне й те ж саме джерело⁴⁶. У коментарях до публікації присязи Миргородського полку 1718 р. Інокентій фігурує під прізвиськом **Ізборський**⁴⁷.

Улітку 1742 р. сорочинський монастир очолив ігумен **Іезекіїль (Тонконіг)**, у деяких документах зазначений як **Григор'єв**). Людмила Розсоха зауважує, з посиланням на зазначений вище рукописний збірник указів XVIII ст.⁴⁸, що раніше він був ігуменом Нехворощанського монастиря. Однак у синодику цієї обителі за 1714 – 1789 рр., який свого часу досліджував та опублікував Дмитро Яворницький, ім'я ігумена Іезекіїля не вказано⁴⁹. Також його немає і в переліку ієрархів та настоятелів, складеному академіком Павлом Строевим⁵⁰. Стосовно верхньої хронологічної межі ігуменства Іезекіїля у Свято-Михайлівському

³⁸ Розсоха Л. Сорочинський Святомихайлівський монастир. Вказ. праця.

³⁹ Присяга Миргородського полку 1718 року. Вказ. праця. С. 27.

⁴⁰ Там само. С. 23.

⁴¹ Барвинский В. А. Вказ. праця. С. 143.

⁴² Присяга Миргородського полку 1718 року. Вказ. праця. С. 27.

⁴³ ЦДІАК України. Фонд 127, оп. 1016, спр. 4.

⁴⁴ Розсоха Л. Сорочинський Святомихайлівський монастир. Вказ. праця.

⁴⁵ Розсоха Л. Миргородська старовина. Вказ. праця.

⁴⁶ Указы и правительственные распоряжения, принадлежащие [...] за 1736 год по 1746 год: Рукописный збірник XVIII ст. Миргородський краєзнавчий музей. Бібліотечний фонд. № 2072. Арк. 239зв.; Там само. Без пагінації.

⁴⁷ Присяга Миргородського полку 1718 року. Вказ. праця. С. 27.

⁴⁸ Указы и правительственные распоряжения. Вказ. праця. Арк. 220.

⁴⁹ Поминальний синодик Нехворощанского запорожского монастыря // Эварницкий Д. И. Сборник материалов для истории запорожских козаков. Санкт-Петербург: тип. И. Н. Скороходова, 1888. С. 210–211; Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа: [в 2 ч.]. Санкт-Петербург: Изд. Л. Ф. Пантелеева, 1888. Ч. 1. 1888. С. 105.

⁵⁰ Строев П. Списки иерархов и настоятелей монастырей российской церкви. Составил из достоверных источников Павел Строев, ординарный академик Императорской С-Петербургской академии наук, член археографической комиссии и разных других ученых обществ. Издание археографической комиссии / П. Строев. Санкт-Петербург: Типография В. С. Балашева, 1877. Ст. 932, № 7.

монастирі маємо також дві дати: 1745 р.⁵¹ та кінець квітня 1750 р.⁵² На підтвердження коректності другої дати зазначаємо, що досліджуваний хрест, зазначений як вклад «при Ігумене Іезекиїлю Григориєву Тонконогу», датовано 1746 роком.

Наступним ігуменом обителі протягом 1750 р. був **Пафнутій**, після якого з 1751 р. по 1774 р. монастир очолив ігумен **Гавриїл (Григорій Павлович Гіновський)**, випускник Києво-Могилянської академії, де у 1737–1739 рр. навчався в класі філософії, у 1743 р., уже як чернець Київського Братського монастиря, закінчив клас богослов'я⁵³. Протягом 1743–1745 рр. викладав піїтику та синтаксиму в Переяславському колегіумі, згодом – граматику в Києво-Могилянській академії⁵⁴.

Найбільш видатним настоятелем Свято-Михайлівського монастиря був архімандрит **Досифій (Дем'ян Олексійович Галяховський (Галяхівський))**⁵⁵, що очолював обитель з 1774 по 1783 рр. Він був вихідцем із відомого козацько-старшинського й священницького роду Галяховських (Галяхівських). Як і попередній ігумен Гавриїл, був випускником Києво-Могилянської академії, де вони разом (1737–1739 рр.) навчалися у класі філософії. Після закінчення навчання був запрошений до Петербурга перекладачем при кабінеті імператриці. Повернувшись до Києва, викладав у Києво-Могилянській академії: 1745–1746 навчальний рік – учитель у класі синтаксими, з 1746 по 1749 рр. – викладач риторики та Великої інструкції (катехизація та тлумачення Святого Письма), а також був бібліотекарем⁵⁶. У 1749 р. призначений кафедральним писарем Київського Софійського монастиря. Зокрема це підтверджується указами із канцелярії київської митрополії та із київської духовної консисторії періоду 1750–1752 рр., підписаних «ієромонахом Досифеєм Галяховським»⁵⁷.

У 1755–1757 рр. Досифій (Галяховський) очолював Мгарський Спасо-Преображенський монастир у сані ігумена, куди був «делегований із братії Києво-Софійського кафедрального монастиря»⁵⁸. В 1758 р. після смерті Манасії Максимовича фігурував серед претендентів на посаду ректора Києво-Могилянської академії, проте ректором було обрано

⁵¹ Розсоха Л. Миргородська старовина. Вказ. праця.

⁵² Розсоха Л. Сорочинський Святомихайлівський монастир. Вказ. праця.

⁵³ Києво-Могилянська академія в іменах XVII – XVIII ст.: енциклопед. вид. / відп. ред. В. С. Брюховецький, упоряд. З. І. Хижняк. Київ: ВД «КМ Академія», 2001. С. 136.

⁵⁴ Пархоменко В. Вказ. праця. С. 75.

⁵⁵ Людмила Розсоха вважає, що світське ім'я архімандрита Досифія невідоме, а Дем'ян був його рідним братом: Розсоха Л. О. Миргородський родовідник: знадоба до генеалогії Миргородщини XVII – XX ст. / Науково-довідкове видання. Вінниця: ТВОРИ, 2022. С. 153.

⁵⁶ Києво-Могилянська академія в іменах. Вказ. праця. С. 167–168.

⁵⁷ Ситий І. З архівної спадщини козацької України (Книга копій царських указів і маніфестів XVIII ст.) // Скарбниця української культури: Збірник наукових праць. Вип. 20 / Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського, Департамент культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської облдержадміністрації, Чернігівська обласна організація Національної спілки краєзнавців України. Чернігів, 2019. С. 54–55, №№ 34–38.

⁵⁸ Мгарський в честь Преображення Господня мужской монастырь // Православная энциклопедия. Т. 44. Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2016. С. 422–428. URL: <https://www.pravenc.ru/text/2562746.html>.

архімандрита Слуцького Троїцького монастиря Давида Нащинського⁵⁹, натомість Досифія Галяховського призначено архімандритом зазначеної обителі, намісником Київської митрополії, де він обіймав посаду настоятеля протягом 1759–1763 рр.⁶⁰ Будучи архімандритом Слуцького Троїцького монастиря, Досифій (Галяховський) в 1761 р. відкрив православний колегіум, що також називався семінарією, у 1762 р. склав тропар та кондак мученику Гавриїлу Слуцькому⁶¹.

З грамоти Київського митрополита Арсенія Могилянського від 20 січня 1764 р. відомо, що архімандрит Досифій (Галяховський), звільнений з архімандрії 19 лютого 1763 р. внаслідок доносу⁶², на той час перебував у Києві під слідством, а замість нього було призначено «ігумена Києво-Кирилівського Святої Живоначальної Трійці монастиря ієромонаха Павла Волчанського»⁶³. Заборонений у служінні, Досифій (Галяховський) звертається до свого родича Веніаміна, архієпископа Казанського, той радить просити митрополита Арсенія відпустити його до Казані, внаслідок чого отримує дозвіл на від'їзд. При цьому митрополит зобов'язує Досифія по прибутті на місце правдиво доповісти обставини того, що сталося, а стосовно відновлення дозволу служіння покладає це на розсуд казанського преосвященного. Разом з цим, справа щодо Досифія у Київській консисторії закривається. У зв'язку з цими обставинами митрополитом Арсенієм було відправлено офіційного листа від 15 грудня 1764 року за № 705 до Веніаміна Пуцек-Григоровича, архієпископа Казанського та Свяжського. У цьому листі, зокрема, зазначено, що провина архімандрита не була доведена⁶⁴.

Через десять років після описаних подій Досифій призначається настоятелем Сорочинського Свято-Михайлівського монастиря. Варто зауважити, що на той час рідний брат архімандрита Петро Олексійович Галяховський був миргородським полковим суддею, що, вірогідно, певною мірою посприяло переведенню Досифія до вказаної обителі⁶⁵. У дослідженні Строева вказано, що Досифій (Галяховський) обіймав цю посаду до 1784 року⁶⁶, проте Л. Розсоха, посилаючись на документи Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії, що зберігаються в ЦДІАК України⁶⁷, визначає, що дата смерті архімандрита – 19 липня

⁵⁹ Шеляг Г. Корпоративна солідарність професорів Києво-Могилянської академії (на прикладі конфлікту 1759 року) // Київська Академія. 2014-2015. Вип. 12. С. 56-57.

⁶⁰ Строев П. Вказ. праця. Ст. 543, 544.

⁶¹ Короневский, В. И. Отражение культа святого Гавриила Слуцкого в нарративах рубежа XIX—XX вв. // Журнал Белорусского государственного университета. 2024. № 3. С. 17.

⁶² Годубев С.Т. Отзыв о книге свящ. Н. Шпачинского: «Киевский митрополит Арсений Могилянский и состояние Киевской митрополии в его правление (1757-1770 гг.)». Москва: Имп. О-во истории и древностей рос. при Моск. ун-те, 1909. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Stefan_Golubev/otzyv-o-knige-svjashh-n-shpachinskogo-kievskij-mitropolit-arsenij-mogiljanskij-i-sostojanie-kievskoj-mitropolii-v-ego-pravlenie-1757-1770-gg/#source

⁶³ Амвросий. Вказ. праця. С. 151.

⁶⁴ Годубев С.Т. Вказ. праця.

⁶⁵ Розсоха Л. Сорочинський Святомихайлівський монастир. Вказ. праця.

⁶⁶ Строев П. Вказ. праця. Ст. 933.

⁶⁷ Дело о передаче имущества и библиотеки умершего архимандрита Сорочинского Михайловского монастыря Досифея

1783 року. Частину зазначених документів, а саме «[Реєстр оставшихся по см]ерти архимандрита Досифея [в Миха]йловском Сорочинском монастыре вещей его собственных», дослідниця публікує у роботі, присвяченій Сорочинському монастирю⁶⁸.

Останнім ігуменом обителі з липня 1783 р. по 1786 р., до її закриття, був **Йоасаф (Гершун)**, який, на думку Людмили Розсохи, належав до козацько-старшинського роду Хорольської сотні Миргородського полку⁶⁹.

Стосовно насельників обителі певну інформацію можна отримати з присяг Миргородського полку 1718 та 1732 років. У першій присязі станом на 1718 р. у монастирі, разом з ігуменом Серапіоном Дорофійовичем вказано ще дев'ять осіб, а саме: ієромонахи Паїсій, Михаїл, Варлаам, ієродиякон Сильвестр, ченці Феодосій, Варфоломей, Інокентій, Феодосій, Діонісій. Виходячи з тексту документу, останні четверо були неписьменними⁷⁰. У присязі 1732 р. кількість зазначених осіб збільшується до сімнадцяти: ігумен Серапіон (у документі – Серафіон Ієродієвич), ієромонахи Софроній, Зосим, Никодим, Сильвестр, ієродиякони Діонісій та Спиридон, ченці Галактіон, Інокентій, Іосиф, Михаїл, Логвин, Пеладій, Єлесій, Семіон, Костантій, Силуян⁷¹. Деякі відомості знаходимо в опублікованих документах із зшитку «Книга рукописная, XVIII в. Копии царских указов и манифестов», що зберігається у Чернігівському обласному історичному музеї імені В. В. Тарновського (інв. № Ал-1183)⁷². У документі, датованому 13 травня 1749 р., згадуються ієродиякон Сорочинського монастиря Варлаам Гурсовський («спевает басом») та чернець цієї ж обителі Ісайя Іванов («мови прямой литовской, спивает тенора»)⁷³.

Як уже було зазначено, всередині хреста розташовано вкладний напис у п'ять рядків, виконаний церковнослов'янськими літерами з титлами, який вказує на походження пам'ятки (іл. 11). З напису випливає, що досліджуваний хрест був пожертвований Свято-Михайлівському Сорочинському монастирю козаком Дерев'янківського куреня Іваном Бабцем. Звичай робити різноманітні вклади до монастирів та церков був поширеним серед козаків. Нерідко вкладники зазначали, чиїм коштом виготовлена річ і з якої нагоди надається до храму. Вироби з металу виготовляли золотарі за контрактом за умови, що сировиною забезпечував замовник⁷⁴. На досліджуваному хресті зазначена сума грошей, витрачена на роботу: «итого всего кошту 25 рублей».

наследникам. Опись имущества и библиотеки архимандрита Сорочинского монастыря. ЦДІАК України, Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1710.

⁶⁸ Розсоха Л. Сорочинський Святомихайлівський монастир. Вказ. праця.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Присяга Миргородського полку 1718 року. Вказ. праця. С. 23.

⁷¹ Присяга Миргородського полку 1732 року / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України; опрац. Дмитро Вирський і Роман Москаленко. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2011. С. 12.

⁷² Ситий І. Вказ. праця. С. 21.

⁷³ Там само. С. 22.

⁷⁴ Петренко М. З. Вказ. праця. С. 40–41.

За результатами аналізу наявних опублікованих джерел виявити інформацію стосовно особи вкладника не вдалось. Відомо, що він був козаком одного з семи найстаріших куренів Запорозької Січі – Дерев'янківського, що виник ще у XVI ст. Станом на XVIII ст. їх нараховувалось 38⁷⁵. Виходячи з цього, основним для нас, хоч й більш пізнім, документом (вклад датовано 1746 роком) є Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 року, складений на основі курінних списків виплат жалування за 1753 рік, а також списків прийнятих до війська козаків у 1754–1756 роках. У вказаному документі серед 267 козаків Дерев'янківського та в переліках козаків інших куренів прізвище Бабець не зустрічається. Хоча варто враховувати певну неповноту Реєстру, оскільки до нього було вписано козаків, які на той час перебували у самій Січі та її найближчих околицях, а також тих, кого змогли згадати курінні отамани чи товариші по куреню, про що буде окремо зазначено далі. Списки інших козаків, які перебували у зимівниках та на промислах, склались пізніше⁷⁶.

Однак вказане прізвище вдалось відшукати у Компуті Полтавського полку 1718 року: в «городе Керберда»⁷⁷ значаться «козаки конніе» Іван Бабець та Петро Бабець⁷⁸. Іван Бабець теж зазначений у Ревізії Полтавського полку 1726 р. серед «козаків можлиейших» Келебердянської сотні⁷⁹. Також це прізвище зустрічаємо у відомостях Келебердянської сотні до опису задніпровських поселень Полтавського полку 1752 року: Михайло Бабець («село Бутовка при урочищі реки Днепру») та Семен Бабець з братом Грицьком («село Плахтеевка при урочищі реки Днепру») ⁸⁰. В інших опублікованих документах, розглянутих вибірково, а саме: Реєстрі Війська Запорозького 1649 р.⁸¹, Присязі Стародубського полку 1718 р.⁸², Присязі Миргородського полку 1718 р.⁸³, Компуті Миргородського полку 1723 р.⁸⁴, Ревізії Чернігівського полку 1732 р.⁸⁵, – прізвище Бабець не виявлено. Відсутнє це прізвище також у фундаментальному дослідженні Л. Розсохи «Миргородський родовідник»⁸⁶.

Визначити, чи є зазначений у документах Полтавського полку 1718 та 1723 років Іван Бабець можливим вкладником досліджуваного

⁷⁵ Історія державної служби в Україні. У п'яти томах. Том 1. Київ. Ніка-Центр. 2009. С. 197.

⁷⁶ Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734 – 1775. Т. 5: Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 року. Київ, 2008. С. 7-8.

⁷⁷ Нині – село Келеберда (Кереберда) у Горішньоплавнівській міській громаді Кременчуцького району Полтавської області.

⁷⁸ Джерела з історії Полтавського полку (середина XVII – XVIII ст.). Т. I: Компуті та ревізії Полтавського полку. Компут 1649 р. Компут 1718 р. / Упорядкування, підготовка до друку, вступна стаття В. О. Мокляка. Полтава: АСМІ, 2007. С. 238, 240.

⁷⁹ Джерела з історії Полтавського полку (середина XVII – XVIII ст.). Т. 3 : Компуті та ревізії Полтавського полку. Ревізія 1723 р. Ревізія 1726 р. / упоряд., підгот. до друку, комент. та вступ. ст. В. О. Мокляка. Полтава: АСМІ, 2012. С. 287.

⁸⁰ Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст. Київ: Академперіодика, 2003. С. 20.

⁸¹ Реєстр Війська Запорозького 1649 року. Вказ. праця.

⁸² Присяга Стародубського полку 1718 року / упоряд.: Ситий І. М., Горобець С. М., Рябцев В. В.; Чернігів. обл. іст. музей ім. В. В. Тарновського. Запоріжжя: Рябцев В. В., 2025. (Серія «Джерела до вивчення козацтва»; ч. 1, т. 2).

⁸³ Присяга Миргородського полку 1718 року. Вказ. праця.

⁸⁴ Швидько Г.К Компут і ревізія Миргородського полку 1723 р. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2004.

⁸⁵ Ревізія Чернігівського полку 1732 року / Упор., та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Ірина Кривошея. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2014.

⁸⁶ Розсоха Л.О. Миргородський родовідник. Вказ. праця.

хреста, за браком інших даних, не є можливим. Однак, враховуючи приналежність всіх Бабців до Келебердянської сотні, можна припустити наявність родинних зв'язків між згаданими особами. До того ж, у вказаному Реєстрі 1756 р. серед козаків Дерев'янківського куреня зустрічається Іван Келеберда⁸⁷, який, враховуючи зазначені вище обставини складання реєстру, міг бути так записаним у ньому за місцем походження. Можна припустити, що козак Іван Бабець, який є вкладником хреста до Сорочинського монастиря, та козак Іван Келеберда – одна й та ж сама особа.

Досліджуваний хрест складається з двох половин, з'єднаних між собою, виготовлений у техніці гравіювання та золочіння. Перед початком реставраційно-консерваційних заходів було проведено візуальне обстеження експонату, під час якого виявлені різноманітні типи забруднень (стійкі, нестійкі) мінерального та рослинного походження. На внутрішній стороні хреста – продукти корозії міді блакитно-зеленого кольору, характерні для вуглекислих солей міді. Також по всій поверхні пам'ятки виявлено плями сіро-чорного кольору сульфїду срібла (неорганічна хімічна сполука срібла та сірки з формулою Ag_2S утворюється при реакції срібла з сірководнем і є причиною почорніння срібних виробів, які контактують із сірководнем, створюючи темний наліт). На поверхні добре помітні сліди побутування – подряпини, потертості, невеликі вм'ятини, значні втрати позолоти (іл. 10).

У процесі реставрації пам'ятка була демонтована (іл. 12). Усунуто всі типи забруднень, продукти корозії міді, сульфїдна плівка. Поверхня пам'ятки оброблена розчином для запобігання потьмаренню срібла. Після усунення забруднень та обробки виконано комплекс консерваційних заходів. На завершальному етапі пам'ятка змонтована, внаслідок проведеної реставрації набула експозиційного вигляду.

Підсумовуючи, зазначимо, що, завдячуючи здійсненим реставраційним заходам, вдалось отримати важливу інформацію щодо походження хреста та його вкладника, внаслідок чого перелік вкладних богослужбових речей – пам'яток українського мистецтва козацької доби, поповнився ще одним витвором. За браком даних питання стосовно ідентифікації особи дарувальника наразі залишається відкритим та потребує залучення додаткових джерел.

⁸⁷ Реєстр Війська Запорозького 1649 року. Вказ. праця. С. 61.

Maryna BOLGAROVA

Head of the scientific and fund department and restoration work – chief custodian, Center of Archeological Objects Conservation of (Kyiv, Ukraine), bolgarova_m@ukr.net, ORCID: [https:// 0000-0002-9780-7139](https://0000-0002-9780-7139)

Serhii SHELAPOV

Art restorer of the department scientific foundation and restoration work, Center of Archeological Objects Conservation of (Kyiv, Ukraine), Shelapovsergij@gmail.com, ORCID: [https:// 0000-0002-7164-2583](https://0000-0002-7164-2583)

THE COSSACK CONTRIBUTION OF 1746 TO THE SOROCHIN SAINT MICHAEL MONASTERY: RESEARCH AND RESTORATION

ABSTRACT. *The article is devoted to an exhibit from the collection of the National Reserve "Kyiv-Pechersk Lavra" - an altar cross from the St. Michael's Sorochyn Monastery. In the context of the restoration carried out, its attribution and, accordingly, introduction into scientific circulation became possible. During the dismantling of the exhibit, an inscription was discovered containing the name of the donor, his social status, and indicating the place of attachment. According to the results of the research, it was established that the altar cross was given in 1746 to the then-famous monastery of Sorochyn St. Michael's Monastery, and the donor was a Cossack from Derevyankivskyi kuren Ivan Babets. Due to the absence of a brand on the cross under study, it was not possible to establish the name of the craftsman. Thanks to the restoration measures carried out, it was possible to obtain important information about the origin of the cross and its donor, as a result of which the list of donated liturgical objects - monuments of Ukrainian art of the Cossack era - was replenished with another work. Due to the lack of data, the issue of identifying the donor remains open and requires the involvement of additional sources. The cross was restored in 2025 in the Department of Scientific Restoration and Conservation of Movable Monuments of the Kyiv Pechersk Lavra National Reserve.*

KEY WORDS: *St. Michael's Sorochyn Monastery, deposits, cross, Derevyankivsky Kurin, Cossack Ivan Babets, restoration.*

REFERENCES

1. Administratyvno-terytorialnyy ustriy Livoberezhnoyi Ukrayiny 50-kh rokiv XVIII st.: kataloh naselenykh punktiv (za arkhivnymi materialamy podatkovykh reyestriv) / Vidp. red. V. A. Smoliiy; AN Ukrayinskoyi RSR. Arkheohrafichna komisiya; Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv URSR u m. Kyivi; Instytut istoriyi. Kyiv, 1990. (in Ukrainian)
2. Akty, odnosyashchiesya k istorii yuzhnoy i zapadnoy Rossii. Tom desyatyy (dopolneniye k III tomu). Sankt-Peterburg: Tip. brat. Panteleyevykh, 1878. (in Russian)
3. Amvrosey [Ornatskiy Andrey Antonovich]. Istoriya rossiyskoy iyerarkhii. Sobrannaya byvshim Novgorodskoy seminarii prefektom, filosofii uchitelem, sobornym iyeromonakhom Amvroseyem, chto nyne yepiskop penzenskiy i saratovskiy. Chasti 1-6. Moskva: Sinod. tip., 1807 – 1815. (in Russian)
4. Arkhiv Kosha Novoyi Zaporozkoyi Sichi: korpus dokumentiv 1734–1775. T. 5: Reyestr Viyska Zaporozkoho Nyzovoho 1756 roku / Hol. red. kol.: P. S. Sokhan (holova) ta in. Derzhavnyy komitet arkhiviv Ukrayiny; Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny; NAN Ukrayiny. Instytut ukrayinskoyi arkheohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho; Arkheohrafichna komisiya. Kyiv, 2008. (Dzherela z istoriyi ukrayinskoho kozatstva). (in Ukrainian)
5. Barvinskiy V. A. (1912). Generalnoye sledstviye o mayetnostyakh Mirgorodskogo polka. 1729 – 1730 g. *Trudy Poltavskoy Uchenoy Arkhivnoy Komissii*. Vyp. 9. Poltava. S. 121-179. (in Russian)
6. Blagodarstvennoye Strastey Khristovykh vospominaniye, i molitvennoye razmyshleniye, pache inykh molitv zelo poleznoye, yezhe dolzhno po vsya pyatki sovershati. Sochineniya svyatogo Dimitriya, mitropolita Rostovskogo. 6-ye izd. Tom 1. Moskva: Sinod. tip., 1839. S. 232-242. (in Russian)
7. Buslayev F.I. (1910). Istoricheskiye ocherki russkoy narodnoy slovesnosti i iskusstva. Tom II. Sankt-Peterburg: Izdaniye Otdeleniya russkago yazyka i slovesnosti Imperatorskoy Akademii nauk. (in Russian)
8. Dilova dokumentatsiya Hetmanshchyny XVIII st.: Zbirnyk dokumentiv. Uporyadn., avt. peredm. ta koment. V. Y. Horobets; Avt. vstup. st. V. V. Panashenko. AN Ukrayiny. Instytut ukrayinskoyi arkheohrafiyi; Tsentralna naukova biblioteka im. V. I. Vernadskoho; Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv: Nauk. dumka. 1993. (Pamyatky politychno-pravovoyi kultury Ukrayiny). (in Ukrainian)
9. Dzherela z istoriyi Poltavskoho polku (seredyna XVII – XVIII st.). Tom 1: Komputy ta reviziyi Poltavskoho polku. Komput 1649 r. Komput 1718 r. Uporyad., pidhot. do druku, koment. ta vstup. st. V. O. Moklyaka. Poltava: ASMI, 2007. (in Ukrainian)
10. Dzherela z istoriyi Poltavskoho polku (seredyna XVII – XVIII st.). T. 3: Komputy ta reviziyi Poltavskoho polku. Reviziya 1723 r. Reviziya 1726 r. Uporyad., pidhot. do druku, koment. ta vstup. st. V. O. Moklyaka. Poltava: ASMI, 2012. (in Ukrainian)
11. Evarnitskiy D. I. Zaporozhye v ostatkakh stariny i predaniyakh naroda: [v 2 ch.]. Sankt-Peterburg: Izd. L. F. Panteleyeva, 1888. Vol. 1. 1888. (in Russian)

12. Gnutova S. V. (1994). Orudiya Strastey Khristovykh na russkikh krestakh XVII–XIX vekov *Filevskiy chteniya*. Vyp. V: Materialy tretyey nauchnoy konferentsii po problemam russkoy kultury vtoroy poloviny XVII – nachala XVIII vekov. Moskva, S. 68–86. (in Russian)
13. Golubev S. T. (1909). Otzyv o knige svyashch. N. Shpachinskogo: “Kyivskiy mitropolit Arseniy Mogilyanskiy i sostoyaniye Kyivskoy mitropolii v yego pravleniye (1757 – 1770 gg.)”. Moskva: Imp. O-vo istorii i drevnostey ros. pri Mosk. un-te. (in Russian)
14. Heneralna karta Ukrayiny Giyoma Levassera De Boplana 1660 roku. Faksymilne vydannya. Seriya “Pamyatky kartohrafiyi Ukrayiny”. Kyiv: TOV “Vydavnytstvo «Mapa»”, 2011. (in Ukrainian)
15. Istoriya derzhavnoyi sluzhby v Ukrayini. U pyaty tomakh. Tom 1. Kyiv: Nika-Tsentr. 2009. (in Ukrainian)
16. Koronevskiy V. I. (2024). Otrazheniye kulta svyatogo Gavriila Slutskogo v narrativakh rubezha XIX – XX vv. *Zhurnal Belorusskogo gosudarstvennogo universiteta*. № 3. S. 15-24. (in Russian)
17. [Korolenko V. G.] (1906). Dogovor monastyrya so snetsarem (1720 g.). Soobshchil VI. Korolenko. *Kyivskaya starina*. Iyul – avgust. T. 93. S. 71-74. (in Russian)
18. Kotsur V. (2014). Blahodiynist polkovo-sotennyi kozatskoyi starshyny seredyny XVII – XVIII st. v otsyntsi ukrayinskoyi suchasnoyi istoriografii. *Chasopys ukrayinskoyi istoriyyi*. Vyp. 28. S. 61-71. (in Ukrainian)
19. Kyivo-Mohylyanska akademiya v imenakh XVII – XVIII st.: entsykloped. vyd. Vidp. red. V. S. Bryukhovetskyi, uporyad. Z. I. Khyzhnyak. Kyiv: VD “KM Akademiya”, 2001. (in Ukrainian)
20. Mgarskiy v chest Preobrazheniya Gospodnya muzhskoy monastyr. *Pravoslavnyaya entsiklopediya*. T. 44. Moskva: Tserkovno-nauchnyy tsentr “Pravoslavnyaya entsiklopediya”, 2016. S. 422-428. URL: <https://www.pravenc.ru/text/2562746.html>. (in Russian)
21. N. M. Levoberezhnaya Ukraina v XV – XVII st. Ocherk kolonizatsii. *Kyivskaya starina*. God pyatnadsatyy. Tom LIII. Aprel – Iyun. 1896. S. 85-101, 249-267, 369-379. (in Russian)
22. Pantyukhova N. A. Etnosotsialni protsesy v Poltavskom polku XVIII st. *Hurzhiyivski istorichni chytannya*. Vyp. 4. NAN Ukrayiny, In-t istoriyyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, CHNU im. B. Khmelnytskoho. Cherkasy: Vydavnytstvo CHNU im. B. Khmelnytskoho, 2011. S. 125-127. (in Ukrainian)
23. Parkhomenko V. (1908). Ocherk istorii Pereyaslavsko-Borispolskoy yeparkhii (1733–1785 gg.) v svyazi s obshchim khodom malorossiyskoy zhizni togo vremeni. Poltava: Elektrich. tipo-lit. torg. doma I. Fishberg i S. Zorokhovich. (in Russian)
24. Petrenko M. Z. (1970). Ukrayinske zolotarstvo XVI – XVIII st. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
25. Pokrovskiy I. (1913). Russkiye Yeparkhii v XVI–XIX vv, ikh otkrytiye, sostav i predely. Opyt tserkovno-istoricheskogo, staticheskogo i geograficheskogo issledovaniya. Tom II (XVIII v.). Kazan: Tsentralnaya tipografiya. (in Russian)
26. Pominalnyy sinodik Nekhvoroshchanskogo zaporozhskago monastyrya. *Evarnitskiy D. I. Sbornik materialov dlya istorii zaporozhskikh kozakov*. Sankt-Peterburg: tip. I. N. Skorokhodova, 1888. S. 210-211. (in Russian)
27. Popelnytska O. O. (2009). Stan vyvchennya v Ukrayini spetsialnoyi istorichnoyi dystsypliny stavrohrafiyi: postanovka problemy. *Ukrayinskyy istorichnyy zhurnal*. № 3. S. 199-217. (in Ukrainian)
28. Prokopyuk O. B. (2019). Reyestr vkladnykiv Kyivo-Pecherskoyi lavry za opysamy ryznytsi Uspenskoho soboru. *Rocznik Bolchowitinowski=Bolkhovitinovskyy shchorichnyk 2017/2018*. Redaktor odpowiedzialny Kostiantyn Krainii. Poznań; Kijów. S. 391–431. (in Ukrainian)
29. Prokopyuk O. B. (2019). Sotsialnyy sklad vkladnykiv ta vklady do Kyivo-Pecherskoyi lavry ta Sofiy's'koho kafedralnoho monastyrya za ryznychnymy opysamy. *Rocznik Bolchowitinowski=Bolkhovitinovskyy shchorichnyk 2017/2018*. Redaktor odpowiedzialny Kostiantyn Krainii. Poznań; Kijów. S. 274-285. (in Ukrainian)
30. Prokopyuk O. B. (2020). Sotsialnyy sklad zhertvodavtsiv Sofiyi Kyivskoyi (za ryznychnymy opysamy 1740 ta 1750 rr.). *Istoriya religiy v Ukrayini*. Lviv. Vyp. 30. S. 117-126. (in Ukrainian)
31. Prokopyuk O. (2021). Svyati patrony arkhimandryta Zosymy (Valkevycha) u svitli yoho vkladiv do Kyivo-Pecherskoyi lavry. *Mohylyanski chytannya 2021. Vyvchennya ta zberezheniya kulturnoho nadbannya: do 95-richchya zasnuovannya Natsionalnoho zapovidnyka “Kyivo-Pecherska lavra”*. Kyiv. S. 88-97. (in Ukrainian)
32. Prokopyuk O. B. (2022). Vkladnyky monastyriv Hetmanshchyny: sotsialnyy portret. *Ukrayinskyy istorichnyy zhurnal*. Chyso 2. S. 30-45. (in Ukrainian)
33. Prokopyuk O. B. (2020). Vkladnyky Uspenskoho soboru Kyyevo-Pecherskoyi lavry za ryznychnymy opysamy XVIII st. *Mohylyanski chytannya 2020. Vidbudova khrystyianskykh svyatykh Ukrayiny: istoriya, zdobutky, perspektyvy*. Kyiv. S. 92-98. (in Ukrainian)
34. Prokopyuk O. B. (2020). Vklady yak marker relihiynosti v rannomodernomu sotsiumi («zibrane» afonskym arkhymandrytom Kosmoyu v Kyivskiy mytropoliyi v seredyni XVIII stolittya). *V orbiti khrystyianskoyi kultury. (Materialy naukovoyi konferentsiyi do 1030-richchya khreshchennya Rusi)*; Kyiv, 25–26 zhovtnya 2018 roku). Lviv: Ukrayinskyy katolytskyy universytet. S. 59–76. (Seriya «Kyivske khrystyianstvo», t. 21). (in Ukrainian)
35. Prokopyuk O. B. (2021). Zhinky-vkladnytsi kyyivskykh monastyriv za ryznychnymy opysamy XVIII st.: sotsialnyy sklad ta henderni osoblyvosti. *Istoriya religiy v Ukrayini*. Vyp. 31. S. 74-84. (in Ukrainian)
36. Prisyaha Myrhorodskoho polku 1718 roku, Opratsyuv D. Vyrs'kyy. 2-he vyd., vypr., dop. NAN Ukrayiny. Instytut istoriyyi Ukrayiny. Kyiv: Instytut istoriyyi Ukrayiny, 2023. (in Ukrainian)
37. Prisyaha Myrhorodskoho polku 1732 roku. Nats. akad. nauk Ukrayiny, In-t istoriyyi Ukrayiny; oprats. Dmytro Vyrs'kyy i Roman Moskalenko. Kyiv: In-t istoriyyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2011. (in Ukrainian)
38. Prisyaha Starodubskoho polku 1718 roku, Uporyad.: Sytyy I. M., Horobets' S. M., Ryabtsev V. V.; Chernihiv. obl. ist. muzey im. V. V. Tarnovskoho. Zaporizhzhya: Ryabtsev V. V., 2025. (Seriya “Dzherela do vyvchennya kozatstva”; ch. 1, t. 2). (in Ukrainian)
39. Pyvovar A. V. (2003). Poselennya Zadnipsrskykh mist do utvorennya Novoyi Serbiyi v dokumentakh seredyny XVIII st. Kyiv: Akadempriodyka. (in Ukrainian)
40. Reviziya Chernihivskoho polku 1732 roku. Upor. ta vstup Ihor Sytyy, Serhiy Horobets, peredmovva Iryna Kryvosheya. Chernihiv: Vydavets Lozovyy V.M., 2014. (in Ukrainian)
41. Reyestr Viyska Zaporozkoho 1649 roku. Uporyadn. O. V. Todiychuk ta in.; red. kol.: F. P. Shevchenko ta in. NAN Ukrayiny. Arkheohrafichna komisiya, Instytut ukrayinskoyi arkheohrafiyi, Instytut istoriyyi Ukrayiny; Rosiyskyy derzhavnyy arkhiv davnikh aktiv. Kyiv: Naukova dumka, 1995. (Dzherela z istoriyyi ukrayinskoho kozatstva). (in Ukrainian)
42. Rozsokha L. O. (2009). Myrhorodshchyna kozatska i hoholivska. Kyiv: TOV “VB «Avanpost-prym»”. (in Ukrainian)

43. Rozsokha L. O. (2002). Myrhorodska starovyna. Doslidzhennya. Statti. Narysy. Rozvidky. Kobelyaky: Vyd-vo "Kobelyaky". URL: http://histpol.pl.ua/books/Rozsokha.L_Myrhorodska_starovyna.pdf. (in Ukrainian)
44. Rozsokha L. O. (2022). Myrhorodskyy rodovidnyk: znadoby do henealohiyi Myrhorodshchyny XVII – XX st. Naukovo-dovidkove vydannya. Vinnytsya: TVORY. (in Ukrainian)
45. Rozsokha L. O. (2008). Sela i khutory Myrhorodshchyny XVII – XX stolit. Materialy do istoryko-toponimichnykh studiy. Myrhorod: Vydavnytstvo "Myrhorod". (in Ukrainian)
46. Rozsokha L. O. (2008). Sorochynskyy Svyatomykhaylivskyy monastyr: istorychno-krayeznavcha rozvidka. Myrhorod: TOV Vydavnytstvo "Myrhorod",. (in Ukrainian)
47. Sakharov I. P. (1851). Zapiska dlya obozreniya russkikh drevnostey. Sankt-Peterburg: tip. Y. A. Treya. (in Russian)
48. Shelyah H. (2015). Korporatyvna solidarnist profesoriv Kyivo-Mohylyanskoyi akademiyi (na prykladi konfliktu 1759 roku). *Kyivska Akademiya. 2014 – 2015. Vyp. 12. S. 46-71.* (in Ukrainian)
49. Shvydko H. K. (2004). Komput i reviziya Myrhorodskoho polku 1723 r. Dnipropetrovsk: Natsionalnyy hirnychyy universytet. (in Ukrainian)
50. Spiski naselennykh mest Rossiyskoy imperii, sostavlennyye i izdavayemyye Tsentralnym statisticheskim komitetom Ministerstva vnutrennikh del: [po svedeniyam 1859 g.]. Sankt-Peterburg: [V Tip. K. Vulfa], 1862. [Vyp.] 33: Poltavskaya guberniya / obrab. N. Shtiglitsom. (in Russian)
51. Stroyev P. (1877). Spiski iyerarkhov i nastoyateley monastyrey rossiyskiya tserkvi. Sostavil iz dostovernnykh istochnikov Pavel Stroyev, ordinarnyy akademik Imperatorskoy S.-Peterburgskoy akademii nauk, chlen arkhograficheskoy komissii i raznykh drugikh uchennykh obshchestv. Izdaniye arkhograficheskoy komissii. Sankt-Peterburg: Tipografiya V. S. Balasheva. (in Russian)
52. Sytuy I. (2019). Z arkhivnoyi spadshchyny kozatskoyi Ukrayiny (Knyha kopiy tsarskykh ukaziv i manifestiv XVIII st.). *Skarbnytsya ukrayinskoyi kultury: Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 20 / Chernihivskyy istorychnyy muzey im. V. V. Tarnovskoho, Departament kultury i turyzmu, natsionalnostey ta relihiy Chernihivskoyi oblderzhadministratsiyi, Chernihivska oblasna orhanizatsiya Natsionalnoyi spilky kraysnavtsiv Ukrayiny; Redkolehiya: O. B. Kovalenko (holova) ta in. Chernihiv. S. 21-60.* (in Ukrainian)
53. Ukazy y pravytelstvennye rasporyazhenyya, prynadlezhashchye [...] za 1736 hod po 1746 hod: Rukopysnyy zbirnyk XVIII st. Myrhorodskyy kraysnavchyy muzey. Biblioteknyy fond. № 2072. (in Russian)
54. Ukrayina – kozatska derzhava: Ilyustrovana istoriya ukrayinskoho kozatstva u 5175 fotosvitlynakh. Upor. V. V. Nedyak. Kyiv, 2007. (in Ukrainian)
55. Zadnieprze. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Tom XIV. [Worowo – Żyżyn]. Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. Warszawa, 1895. S. 221-247. (in Polish)
56. Zaruba V.M. (2006). Myrhorodskyy polk u strukturi terytorialnoho ta administratyvnoho ustroyu "Viyska Zaporozkoho" (1648 – 1782 rr.). *Sicheslavskyy almanakh: zbirnyk naukovykh prats z istoriyi ukrayinskoho kozatstva. Vyp. 2. S. 120-127.* (in Ukrainian)
57. Zvezdina Yu. N. (1997). "Blagodarstvennoye Strastey Khristovykh vospominaniye" sv. Dimitriya Rostovskogo i otrazheniye yego temy v kulture XVII v. *Istoriya i kultura Rostovskoy zemli, 1996. Rostov. S. 173-178.* (in Russian)

*1. Лицева сторона хреста.
Світлина Сергія Шелапова.*

*2. Центральна частина лицевої сторони
хреста. Світлина Сергія Шелапова.*

*3. Фрагмент лицевої сторони хреста
із зображенням архистратига Михаїла.
Світлина Сергія Шелапова.*

*4. Фрагмент лицевої сторони хреста
із зображенням архангела Гавриїла.
Світлина Сергія Шелапова.*

*5. Нижня частина лицевої сторони хреста.
Світлина Сергія Шелапова.*

*6. Зворотна сторона хреста.
Світлина Сергія Шелапова.*

7. Центральна частина зворотної сторони хреста. Світлина Сергія Шелапова.

8. Фрагмент зворотної сторони хреста зі сценою Благовіщення. Світлина Сергія Шелапова.

24

9. Фрагмент зворотної сторони хреста зі сценою Різдва Христового. Світлина Сергія Шелапова.

10. Нижня частина зворотної сторони хреста. Світлина Сергія Шелапова.

11. Вкладний напис на внутрішньому боці лицевій сторони хреста. Світлина Сергія Шелапова.

12. Внутрішній бік лицевій сторони хреста та його зворотна сторона в процесі реставрації. Світлина Сергія Шелапова.